

Przedmowa

Niniejsze opracowanie stanowi część (t. 10) obszernej, wielotomowej publikacji zatytułowanej „System Prawa Handlowego”, wydanej pod redakcją naukową Profesora *Stanisława Włodyki*. Składa się ona na niezwykle doniosły dla rodzimej nauki prawa wielki projekt wydawniczy Wydawnictwa C.H. Beck, który obejmuje aż cztery systemy prawa, tj. wyżej wymieniony, a także: System Prawa Prywatnego, System Prawa Karnego oraz System Prawa Administracyjnego. Ten naukowo-wydawniczy kontekst jest istotny dla niniejszej publikacji, albowiem w zamyśle wydawcy, Redaktora Systemu Prawa Handlowego oraz Redaktora niniejszego tomu ma on stanowić prezentację systemu prawa karnego gospodarczego. Przyjęto w związku z tym, że najlepszym rozwiązaniem będzie umieszczenie go właśnie w Systemie Prawa Handlowego, co zresztą ma uzasadnienie nade wszystko merytoryczne, ponieważ w tej właśnie publikacji analizuje się przepisy i instytucje prawne regulujące i chroniące szeroko rozumiane stosunki handlowe (gospodarcze). Przywołany zamysł jest ponadto ściśle związany z wydawniczą tradycją, a ściślej, z wcześniejszą publikacją pt. „Prawo karne gospodarcze”, opracowaną w 2003 roku, pod redakcją naukową śp. Pani Profesor *Oktawii Górniok*. Stanowiła ona wówczas tom 10. systemowej serii publikacji (tomów) zatytułowanych zbiorczo „Prawo gospodarcze i handlowe”, wydanych również pod redakcją Profesora *Stanisława Włodyki*. W tym sensie niniejsze opracowanie jest kontynuacją przywołanego tomu, który stanowił pracę zbiorową.

Kontynuacja ta ma jednak charakter czysto formalny, albowiem w tworzeniu niniejszego, identycznie zatytułowanego i oznaczonego, t. 10. uczestniczą nowi autorzy, których nowe opracowania oparto dodatkowo na odmiennych założeniach i strukturze. W rezultacie, obecny t. 10. ma charakter bardziej systemowy i składa się z dwóch części: ogólnej i szczególnej. Pierwsza część dotyczy podstaw odpowiedzialności karnej w obrocie gospodarczym i opiera się w znacznej mierze na zaktualizowanych, poprawionych i uzupełnionych fragmentach innego opracowania autorstwa *Roberta Zawłockiego* pt. „Prawo karne gospodarcze”, wydanego przez Wydawnictwo C.H. Beck w 2007 r. W tym sensie niniejsza publikacja w zakresie części pierwszej jest więc również kontynuacją przywołanego opracowania, które zresztą stanowiło także kontynuację wcześniejszej monografii zatytułowanej „Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze” (C.H. Beck 2004).

W omawianej części pierwszej poddano analizie m.in. pojęcia i instytucje charakteryzujące prawo handlowe, a także cywilne i gospodarcze. Należy w związku z tym podkreślić, że ich pierwotne pozakarne znaczenie generalnie jest identyczne również na gruncie prawa karnego (gospodarczego). Prawo karne gospodarcze to bowiem element prawa gospodarczego o znaczeniu subsydiarnym. Z tego względu przepisy karne gospodarcze, a w szczególności przywołane w nich pojęcia, należy interpretować zgodnie z ich podstawowym (pierwotnym) gospodarczym (cywilnoprawnym) znaczeniem. Jednakże w szczególnych przypadkach, na gruncie prawa karnego mogą one nabierać

dotatkowego, specyficznego znaczenia, co stanowi jedyny powód ich odrębnej analizy w niniejszym opracowaniu, zwłaszcza w części pierwszej. Przy tej okazji należy odnotować, że omawiane podstawowe pojęcia z zakresu obrotu gospodarczego (prawa handlowego) zostały już wcześniej dokładnie omówione w t. 1. Systemu Prawa Handlowego.

W części drugiej szczególnej, dotyczącej konkretnych przestępstw gospodarczych, zawarto opracowania łącznie dwunastu autorów, którzy reprezentują środowiska akademickie z niemal całej Polski, a ich dorobek naukowy jest ściśle związany z prawem karnym gospodarczym. Część ta składa się z systemowej analizy dogmatycznej przepisów karnych gospodarczych pogrupowanych według określonych rodzajów przestępstw gospodarczych.

Zasadniczo część ta obejmuje wszystkie najważniejsze obowiązujące przestępstwa (przepisy karne) gospodarcze kodeksowe i pozakodeksowe, w tym m.in. przestępstwa z Kodeksu spółek handlowych, ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, czy też prawa upadłościowego *sensu largo*. Jednakże, jak wskazano powyżej, wszystkie te przestępstwa sklasyfikowano i omówiono nie według charakteru źródła (ustawy), lecz według kryterium „funkcjonalnego”, uwzględniającego treść rodzajowego dobra prawnego, które stanowi przedmiot ochrony danych przepisów karnych. Zastosowanie wskazanego kryterium o charakterze systemowym sprawia, że niemal każdy rozdział obejmuje przestępstwa z różnych ustaw.

Celem tej publikacji było nie tylko przybliżenie złożonej materii przestępstw gospodarczych, lecz również próba systemowego ujęcia prawa karnego gospodarczego.

Publikacja ta skierowana jest zarówno do teoretyków prawa, jak i praktyków, w tym nie tylko do osób stosujących prawo zawodowo, lecz także przedsiębiorców. Można nawet stwierdzić, że niniejsze opracowanie dla tych ostatnich jest najbardziej przydatne. Prawo karne gospodarcze to bowiem dziedzina niezwykle złożona, niestabilna i często niewłaściwie stosowana przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Prawo karne gospodarcze to ogół przepisów karnych materialnych, których zadaniem jest ochrona obrotu gospodarczego. Już samo to stwierdzenie jest kontrowersyjne. Prawo publicznego karania – co do zasady – nie jest bowiem optymalnym instrumentem regulacji i ochrony relacji gospodarczych. Należy jednakże odnotować, że gospodarka jest dziedziną życia, która ma służyć pomnażaniu dóbr o charakterze majątkowym. Korzyść majątkowa jest zatem nieodłącznym elementem każdej aktywności ekonomicznej. Okoliczność ta sprawia, że wskazana specyficzna sfera stosunków społecznych nieustannie narażona jest na szczególne niebezpieczeństwo zachowań sprzecznych z wartościami, na których oparty jest ład społeczny. W konsekwencji obrót gospodarczy wymaga wzmocnionej ochrony prawnej również przy użyciu regulacji prawnokarnych związanych ze stosowaniem przez państwo najsurowszych dolegliwości o charakterze prawnym. W tym celu ustawodawca wprowadził do obrotu gospodarczego przepisy prawa karnego określające zakazy, których naruszenie powoduje odpowiedzialność karną. Wyodrębnienie tych właśnie przepisów karnych stanowi podstawową przesłankę wyróżnienia szczególnej dyscypliny nauk penalnych pod nazwą „prawo karne gospodarcze”.

Prawo karne gospodarcze stanowi szczególny rodzaj prawa karnego materialnego¹. Jego analiza wymaga więc najpierw wskazania kryterium pozwalającego wyróżnić te regulacje karnoprawne, które można objąć nazwą „prawo karne gospodarcze”². Wydaje

¹ Por. R. Zawłocki, Podstawy odpowiedzialności karnej, s. 1.

² Por. O. Górniok (red.), Prawo karne gospodarcze, t. 10, s. 2–5.

się, że zabieg ten można przeprowadzić dwutorowo, w ujęciu konkretnym i abstrakcyjnym. W pierwszym przypadku prawo karne gospodarcze będzie się odnosiło do tych wszystkich przepisów karnych, które udzielają ochrony gospodarce. W drugim zaś kryterium tym będzie pojęcie przestępstwa gospodarczego jako centralnego punktu prawa karnego gospodarczego. Należy podkreślić, że powołane podejścia są ze sobą ściśle i nierozzerwalnie związane. W szczególności można ogólnie powiedzieć, że przestępstwem gospodarczym jest czyn zabroniony określony w przepisie karnym gospodarczym, tj. udzielającym karnoprawnej ochrony gospodarce.

W rodzimej literaturze przedmiotu nie występuje jedna definicja pojęcia „przestępstwo gospodarcze”, nawet na użytek badań teoretycznych¹. W związku z tym sama dyskusja o przestępstwach gospodarczych często dotyczy różnych zagadnień (przepisów karnych). Poza wskazaną koniecznością uporządkowania analizowanej materii w zakresie pojęć należy także, przynajmniej w podstawowym zakresie, odnieść się do zagadnienia odpowiedzialności karnej w obrocie gospodarczym jako zjawiska społeczno-prawnego. Brak głębszej refleksji nad przestępstwami gospodarczymi w Polsce nie dotyczy bowiem wyłącznie definicji, lecz przede wszystkim praktycznej skuteczności przepisów karnych w obrocie gospodarczym². A jak słusznie wskazuje *O. Górniok*, zwalczanie przestępczości gospodarczej jest kamieniem probierczym dla całego obowiązującego systemu prawa karnego³. Tymczasem zauważalny jest w tym zakresie istotny niedostatek teoretycznych badań nad podstawami odpowiedzialności karnej w gospodarce⁴. Prowadzi on bezpośrednio do rażącej rozbieżności pomiędzy tzw. prawem pisanym a prawem stosowanym, tj. funkcjonującym w praktyce⁵.

Przeprowadzona poniżej (w części pierwszej) analiza odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze polega na odnoszeniu kolejnych elementów podstaw omawianej odpowiedzialności prawnej do najważniejszych ogólnych problemów związanych z przepisami karnymi gospodarczymi o charakterze materialnoprawnym (przestępstwami gospodarczymi). Polega ona więc na zestawieniu przepisów ogólnych z ogółem przepisów szczególnych, a następnie przekrojowym (syntetycznym) wskazaniu i omówieniu podstawowych wspólnych problemów związanych z kwestią odpowiedzialności karnej w obrocie gospodarczym. W szczególności chodzi o analizę konsekwencji, jakie wynikają z połączenia podstaw odpowiedzialności karnej z podstawami obrotu gospodarczego. Tak ujęty przedmiot badań ma na celu przede wszystkim wskazanie podstaw prawidłowej kryminalizacji patologii gospodarczych, a zwłaszcza prawidłowej interpretacji przepisów określających poszczególne przestępstwa gospodarcze⁶. Nie ulega bo-

¹ Trafnie wskazuje *Z. Szczurek*, *Oszustwo w handlu na szkodę nabywcy*, s. 26, iż samo powszechnie używane pojęcie przestępstw gospodarczych opiera się na istotnym nieporozumieniu. Jeżeli bowiem gospodarka to zjawisko pozytywne, to omawiane przestępstwa powinno się określać jako „(...) przeciwko gospodarce”, a nie „(...) gospodarcze”.

² W omawianym zakresie na szczególne podkreślenie zasługuje twórczość prof. *O. Górniok*, której liczne publikacje traktujące o przestępczości gospodarczej stanowią podwaliny współczesnej rodzimej nauki o prawie karnym gospodarczym.

³ Por. *O. Górniok*, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, s. 199.

⁴ Należy tutaj uznać za aktualne twierdzenie *E. Szwedka* wyrażone pół wieku temu, iż „wadze tego problemu nie odpowiada stan zaawansowania w tej dziedzinie nauki prawa, która zagadnienia gospodarczego prawa karnego pomija całkowicie milczeniem”. Zob. *E. Szwedek*, *Z problematyki represji karno-gospodarczej*, s. 295.

⁵ Por. *K. Stefanowicz*, *Odpowiedzialność karna*, s. 8.

⁶ Wydaje się on również optymalnym sposobem zdefiniowania pojęcia przestępstwa gospodarczego.

wiem wątpliwości, że ich szczególny charakter wymaga specyficznego ujęcia podstaw odpowiedzialności karnej, które w omawianym zakresie ulegają nieraz istotnym deformacjom. Należy przy tym zauważyć, że w omawianym zakresie występuje zasadniczy brak odpowiedniej konwencji interpretacji karnistycznej, wykształconej przez doktrynę w odniesieniu do innych grup przestępstw¹. Wskazane ujęcie przedmiotu badań determinuje w pełni strukturę niniejszej publikacji.

Pojęcie „przestępstwa gospodarcze” to zbiorcza i umowna nazwa określonej kategorii przepisów karnych, w przeważającej części pozakodeksowych, określających czyny zabronione godzące w obrót gospodarczy. Kryterium pozwalającym na wyodrębnienie tych przestępstw jest wspólny rodzajowy przedmiot ochrony wskazanych przepisów karnych w postaci podstaw prawidłowego obrotu gospodarczego. Wskazane kryterium wyznacza i determinuje m.in. specyficzny charakter ustawowego źródła przestępstw gospodarczych, jak i związany z nim specyficzny typ karygodnego zachowania się jego sprawcy. Powołane okoliczności powodują, iż wszystkie przestępstwa gospodarcze są stosunkowo jednorodne i charakteryzują się wspólnymi specyficznymi formalnymi cechami odróżniającymi je od innych rodzajów przestępstw². Pierwotną i faktyczną podstawą tych podobieństw jest szczególny charakter obrotu gospodarczego. Jako zespół formalnych i faktycznych czynności różnorodnych podmiotów (w tym m.in. człowieka) oparty jest on na zasadach i przepisach, których istotą jest regulacja wolnej i społecznie użytecznej działalności kreującej lub rozwijającej określone dobra o charakterze ekonomicznym (działalności gospodarczej). Normy stanowiące podstawę obrotu gospodarczego wykazują charakter istotnie odmienny od norm materialnego prawa karnego, których istotą jest zakaz określonego zachowania opatrzony sankcją karną. Przestępstwa gospodarcze są więc konstrukcjami łączącymi dwie niemal przeciwne, choć niewykluczające się, koncepcje funkcjonowania społeczeństwa. Wskazana „synteza” sprzeczności jest doniosła nie tylko na etapie kryminalizacji określonej patologii gospodarczej, lecz także przy wykładni obowiązującego przepisu karnego, jak również przy stwierdzeniu popełnienia przestępstwa gospodarczego.

Specyfika działalności gospodarczej sprawia, iż typizacja zachowania karygodnego związanego z tą działalnością jest niezwykle trudna. Jest to bodaj jedno z najtrudniejszych zadań ustawodawcy, nie tylko w zakresie realizacji polityki karnej. Należy podkreślić, iż wymaga ono uwzględnienia zarówno reguł z zakresu stosunków gospodarczych, jak i pogłębionej wiedzy, m.in. z zakresu kryminologii oraz polityki kryminalnej. Wynikiem nawet prawidłowej kryminalizacji zachowania gospodarczego z obiektywnej konieczności jest jednak niemal zawsze przepis karnoprawny o niezwykle złożonym charakterze. Prawidłowe stosowanie takiego przepisu wymaga szerokiej wiedzy spoza prawa karnego, w tym także z praktyki obrotu gospodarczego. Przede wszystkim jednak wymagane jest tutaj prawidłowe ujęcie ogólnych reguł odpowiedzialności karnej. Jest to pierwszy i najważniejszy etap interpretacji przepisu karnego określającego przestępstwo gospodarcze, albowiem pozwala on na jego prawidłowe i umiejętne zastosowanie.

Procesowe stwierdzenie faktu popełnienia określonego przestępstwa gospodarczego w praktyce wymiaru sprawiedliwości często się ogranicza do karnoprawnej kwalifikacji zachowania się sprawcy, czyli w rzeczywistości sprowadza się wyłącznie do aktu sub-

¹ Por. *P. Kardas*, *Prawnokarne instrumenty ochrony interesów przedsiębiorstwa*, s. 475–476.

² W niniejszej publikacji w odniesieniu do przestępstw niegospodarczych używa się zamiennie określeń: „przestępstwa pospolite/kryminalne/konwencyjne”. Por. *B. Hołyst*, *O realną ocenę*, s. 836.

sumcji. Należy przy tym podkreślić, iż wskazanej czynności dokonuje się na podstawie uproszczonych domniemań, w wyniku których złożonemu ekonomicznemu zachowaniu się sprawcy przypisuje się prostą konstrukcję określonego czynu zabronionego. Pomija się przy tym wiele istotnych okoliczności wynikających z faktu, iż działalność gospodarcza z zasady nie daje się syntetycznie ująć w jednozdaniowe jednostki redakcyjne przepisów karnych. Wskazana trudność odnosi się nie tylko do ustanowienia przepisu karnego, lecz także do jego zastosowania. W wyniku tego dochodzi do swoistej kwalifikacji karnoprawnej pośredniej (uproszczonej), opartej na wielu domniemaniach faktycznych i prawnych, często nieprawidłowych lub bezpodstawnych. Omawiane zjawisko, zarówno w teorii, jak i w praktyce, może bezpośrednio prowadzić do naruszenia np. zasady *nullum crimen sine lege*. Ograniczenie stwierdzenia popełnienia przestępstwa wyłącznie do aktu subsumcji oparte jest na nieprawidłowym nawyku organów wymiaru sprawiedliwości wynikającym z faktu, iż w przypadku zdecydowanej większości przestępstw pospolitych regułą jest sytuacja, w której realizację przez sprawcę znamion określonego czynu zabronionego cechuje zarazem bezprawność, społeczna szkodliwość w stopniu większym niż znikomy oraz zawinienie. Jednakże w przypadku przestępstw gospodarczych wskazane „domniemanie” jest szczególnie bezpodstawne. Istota działalności gospodarczej uprawnia bowiem do uznania, iż z reguły zachowanie o charakterze gospodarczym jest społecznie pożyteczne i legalne. Przyjęcie przeciwnego założenia naruszałoby zasady działalności gospodarczej, a także zasady prawa karnego (np. procesową zasadę domniemania niewinności oskarżonego). Prowadziłoby to także do istotnej dysfunkcji przepisów karnych chroniących obrót gospodarczy. W przypadku przestępstw związanych z działalnością gospodarczą istnieje więc szczególna konieczność każdorazowego wnikliwego zbadania i wykazania wszystkich przesłanek odpowiedzialności karnej. W praktyce wymóg ten często nie bywa jednak spełniany, co może prowadzić do karania za zachowania w rzeczywistości legalne i niezawinione. Skutkiem tego zjawiska jest zaś szkodzenie obrotowi gospodarczemu, a nie jego ochrona.

Na koniec konieczna jest jeszcze jedna dodatkowa uwaga krytyczna na temat obowiązującego rodzimego systemu prawa karnego. Charakteryzuje się on bowiem znaczną liczbą przestępstw (ok. 300), znajdujących się przede wszystkim poza Kodeksem karnym, a nadto wzrastającą liczbą nowych rodzajów przestępstw gospodarczych oraz niestabilnością, niespójnością i niedookreślonością przepisów, które je określają. Wywołuje to zagrożenie dysfunkcji prawa karnego gospodarczego w Polsce, które zamiast chronić obrót gospodarczy, wprowadza do niego istotny element znacznego ryzyka prawnego (odpowiedzialności karnej). Okoliczność ta stanowi powód do przeprowadzenia gruntownej rewizji obowiązującego prawa karnego gospodarczego.

Poniższa publikacja stanowi drugie wydanie. Jej treść sprowadza się do uzupełnienia, poprawienia i zaktualizowania wydania pierwszego z 2012 roku.

Po śmierci Profesora *Stanisława Włodyki* redakcję nad Systemem Prawa Handlowego objął Profesor *Andrzej Szumański*.

Poznań, dnia 1.8.2018 r.

Prof. dr hab. *Robert Zawlocki*